

LiBeRtE
yayınları

Özipek, Bekir Berat, *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 4. Baskı, Haziran 2017.

MUHAFAZAKÂRLIK

AKIL, TOPLUM, SİYASET

BEKİR BERAT ÖZİPEK

LiBeRtE

Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset

Bekir Berat Özipek

ISBN: 978-605-9823-20-3

Liberte Yayınları® / 201

4. Baskı: Haziran 2017; 3. Baskı: Ekim 2010 (Timaş Yayınları);
2. Baskı: Ekim 2005 (Kadim Yayınları); 1. Baskı: Ocak 2004 (Liberte Yayınları)

© 2017, Liberte Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Hasan Yücel Başdemir**

İç Tasarım: **Emre Turku**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LIBERTE
yayınevi

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Bekir Berat Özipek

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. Doktorasını 2000 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinde tamamlayan Özipek, 2007’de doçent, 2013’te ise profesör ünvanını aldı.

Sırasıyla Hacettepe, Kırıkkale, Tokat Gaziosmanpaşa ve İstanbul Ticaret üniversitelerinde görev yapan Özipek, halen İstanbul Medipol Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanıdır.

Ağırlıklı olarak çağdaş siyasî teoriler, insan hakları, akademik özgürlük, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve azınlık hakları konularında çalışmalar yürüten yazar, Liberal Düşünce Topluluğu Yönetim Kurulu Başkanı ve Liberal Düşünce Dergisi editörüdür.

Birçok gazete ve dergide güncel yazıları yayımlanan yazar, “serbestiyet.com” web sitesindeki yazılarıyla okuyucularıyla buluşmaya devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş	13
<u>I. Bölüm</u>	
Muhafazakâr Akıl	27
Bir Kopuş ve Başlangıç Olarak Aydınlanma Aklı	28
Aydınlanmaya Muhafazakâr Eleştiri ve Muhafazakâr Akıl	40
1. Muhafazakâr Aklın Yeşerdiği Zeminler	42
<i>a. Akla Karşı Romantik İsyân</i>	44
<i>b. Reformun Çocuklarına Karşı Küskün Dinin Muhalefeti</i>	47
2. Akıl ve Anglo-Amerikan Muhafazakârlığı.....	50
<i>a. Aydınlanmış Akla Düşen Şüpheler</i>	52
<i>b. Mükemmel Olmayan İnsan, Mükemmel Olmayan Akıl</i>	53
<i>c. Önyargıya Karşı Önyargılı Olmamak</i>	56
<i>d. Hasta Bir Gelenekte Aklın İşlevi</i>	61
<i>e. Rasyonalizmin Tanımadığı Bilgi Türü: Pratik Bilgi</i>	63
Muhafazakâr Akla Teorik ve Pratik Destek	64

II. Bölüm

Muhafazakârlığın Toplumu	73
Muhafazakâr Birey ve Toplum	75
1. Sınırlı Ama Değerli Bir Varlık Olarak İnsan.....	75
2. Organik Bir Varlık Olarak Toplum.....	79
3. Bir “Sivil Birlik” Olarak Toplum.....	82
Kurumlar, Normlar ve Semboller	84
1. Toplumsal Kurumlar ve Normların Vazgeçilmez Önemi... 84	
2. Toplumsal Semboller, Nostalji ve “Biz” Duygusu	90
Değişim ve Devrim	93
1. Toplumsal Değişimin Anlamı ve Niteliği.....	93
2. Toplumsal Düzen ve Devrim: Karşı-Devrim Değil, Devrim Karşıtlığı.....	98
Otorite ve Özgürlük	104
1. Toplumsal Düzen ve Otorite.....	104
2. Özgürlük	106
<i>a. Soyut Değil Somut Özgürlük</i>	107
<i>b. Yasa ve Normlar Çerçevesinde Özgürlük</i>	109
<i>c. Bir Sonuç Olarak Özgürlük</i>	111
Modern Topluma Muhafazakâr Eleştiri	113

III. Bölüm

Muhafazakârlığın Siyaseti	117
Mükemmelleştirilemezliğin Siyaseti	119
1. Modern Ütopyacılık veya Rasyonalist Siyaset	119
2. Rasyonalist Siyasete Muhafazakâr Eleştiri	123

3. Muhafazakâr Siyasetin Anlamı: Sınırlı Bir Etkinlik Alanı Olarak Siyaset.....	127
4. Sınırlı Bir Güç Olarak Siyasal İktidar	134
5. Bağımlı Bir Değişken Olarak İdeoloji	137
Muhafazakârlık ve Demokrasi	139
1. Kültürel Rölativizm ve Demokrasi	144
2. Geri Dönüşü Olmayan Siyasal Değişime Muhalefet.....	146
3. Muhafazakârlığın Telosu ve Demokrasi	147
Siyasî Yelpazede İki Muhafazakârlık	150
1. Muhafazakârlık ve Liberalizm: Farklı Gerekselere Doğru Beraberlik	152
<i>a- Refah Örneği</i>	154
Muhafazakârlığın Yükselişi	156
1. Muhafazakâr Söylem ve İdeolojinin Yükselen Egemenliği.....	156
2. Söylemin Yükselişine İki Örnek	160
3. Muhafazakârlığın Çatışma Alanları	162
4. Yeni Çatışma Alanları ve Yeni İttifaklar: Neo-Muhafazakârlığın Genişlettiği Cephe	164
<i>a. Dış Politikada Uzlaşmaz Tutum</i>	166
<i>b. Kültürel Çeşitlilik ve Neo-Muhafazakârlar</i>	168
<u>IV. Bölüm</u>	
Akıl ve Muhafazakârlığın Geleceği	171
Gözden Geçirilmesi Gereken İlişkiler	173
1. Güvenilmez Bir Müttefik: Postmodernizm	173
2. Liberalizmle Geçici Uzlaşmada Kalıcı Olan ve Olmayan.....	175

Ütopik İmgelemin Taşıyıcısı Olarak Muhafazakârlık 179

1. Statükoya veya Robespierre'e Teslim Olmak:
Umutsuzluk Derinleşiyor180
2. Muhafazaya Değer Olanı, Ama Ütopayı da
Muhafaza Etmek..... 182
3. Yeni Bir Radikalizmin Taşıyıcısı mı?.....184

Sonsöz Yerine

İki Ressamın Tuvaline Yansıyan 189

Kaynakça 199

Dizin 209

Önsöz

BU ÇALIŞMA, “MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE Akıl, Toplum ve Siyaset” başlıklı doktora tezimin kitaplaştırılmış hâli (Künyesi, Bekir Berat Özipek, “Muhafazakâr Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum ve Siyaset”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden değerli hocam Prof. Dr. Ömür Sezgin’in danışmanlığında hazırladığım ve 2000 yılında tamamladığım bu tez, ağırlıklı olarak 1998 ve 1999 yıllarında yaptığım çalışmaların ürünü olarak ortaya çıktı.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında teşekkürü borç bildiğim ve akademik ilişkinin dışında da sevgimi ifade etmek istediğim üç kişi var. İlki, önce doktora derslerimde hocam ve sonra danışmanım olan Prof. Dr. Ömür Sezgin. Doktora tezimin her aşamasında titiz bir biçimde okuyarak, tartışarak ve hemfikir olmadığı hususlarda da rahat yazabileceğimi hissettirerek ideal bir danışmanlık yaptığından dolayı kendisine bir kez de burada teşekkür ediyorum. İkinci olarak, sadece bu çalışmada her zaman ihtiyaç duyduğum katkıyı yaptığı için değil, dostluğu ve akademik hayatım boyunca elimden tuttuğu için, değerli hocam Prof. Dr.

Atilla Yayla'ya teşekkür ediyorum. Üçüncü olarak, 1998'de kaynak araştırması yapabilmem için davet eden, Anglo-Amerikan muhafazakârlığı konusunda Türkiye'de bulamayacağım kaynaklara ulaşmamı sağlayan, daha iyi bir dünyaya ilişkin olarak benzer duyarlılıkları taşıdığımızı görmekten hep mutluluk duyduğum Atlas Economic Research Foundation'dan değerli Alex Chafuen'e teşekkür ediyorum.

Son olarak, bu çalışmanın kitaplaştırılması yönündeki teşviklerinden dolayı yine Atilla Hoca'ya, Murat Yılmaz'a ve Buhari Baytekin'e; ve bu baskı için de Hasan Yücel Başdemir ve Emre Turku'ya teşekkür etmeliyim.

Bekir Berat Özipek
İstanbul 2017

Giriş

MUHAFAZAKÂRLIK, ÜLKEMİZDE KENDİSİNDEN SIKÇA söz edilen, övülen veya yerilen ama yeterince tanınmayan bir düşünce geleneği ve bir siyasî ideolojidir. Kavrama ilişkin bu genel bilgisizlik durumu, kolaylıkla onun değişime karşı olmak veya statükonun gözü kapalı savunuculuğunu yapmakla özdeşleştirilmesine, bazı yazarlarca yanlış bir biçimde dilimize “tutuculuk” olarak çevrilmesine ve muhafazakârlığın bir siyasî ideolojiden çok bir tutum olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, popüler kullanımıyla muhafazakârlık, genellikle dindar olmayı ve geleneksel dinin belirlediği siyasî tutum alışları ifade eden bir anlam da taşıyabilmektedir.

Kuşkusuz bu kullanımlar tamamen temelsiz veya kavramın siyaset literatüründeki gerçek içeriğiyle bütünüyle ilgisiz değildir; muhafazakârlığın değişime ilişkin genel bir ihtiyatlılığından veya dine yaptığı ısrarlı bir vurgudan söz etmek mümkündür. Ancak ne muhafazakârlık bir düşünce geleneği ve bir ideoloji olarak bu iki konudaki yaklaşımlarına indirgenebilecek kadar basit ve yüzeyseldir, ne de tüm muhafazakâr düşünürlerin bu iki konuda genel bir mutabakatlarından söz etmek mümkündür. Yalnızca “devrim-

ci muhafazakârlık” gibi bir kavramın üretilmiş olması veya birçok ateist muhafazakârın varlığı bile, bu tür genellemelerin değerini tartışılır kılmaktadır.

Türkiye gibi ülkelerde muhafazakârlığın yeterince tanınmayışının veya özellikle modern(leşmeci) aydınlar arasında sıklıkla küçümseyici bir kullanıma konu oluşunun anlaşılabilir nedenleri vardır. Özellikle modernleşme ideolojisinin ve *ilerleme* düşüncesinin egemen olduğu radikal dönüşüm projelerinin, geçmişin veya şimdinin muhafaza edilmesine veya varolanın korunmasına tercih edildiği ve edilmesinin zorunluluğunun neredeyse genel bir mutabakatı ifade ettiği -Kuzey Amerika ve Batı Avrupa dışındaki- ülkelerin politikacıları ve entelektüelleri arasında, muhafazakârlıktan çok devrimci siyasî ideolojilerin çekici bir alternatifi ifade ettiği görülmektedir.

Bu çerçevede ülkemizde de geleneksel kurum ve değerlerin muhafaza edilmesi duyarlılığıyla ilgili bir dünya görüşü olarak anlaşılan muhafazakârlık yerine, toplum olarak “geri kalmamıza neden olan” bu kurum ve değerlerin “aşılmasını”, toplumun devlet aracılığıyla şu veya bu yönde “dönüştürülmesini” hedefleyen sağ ve sol siyasî ideolojilerin revaçta olduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak muhafazakârlık yeterince tanınmamakta, siyasî düşünceler tarihi içindeki tarihsel ve aktüel önemi yeterince anlaşılmamakta, değişime karşı direnç göstermeyi ifade eden “tutuculuk”la özdeşleştirildiğinden ötürü sıklıkla *gelişmenin* engeli olarak algılanmakta veya en azından yeterince önemsenmemektedir. Başta Edmund Burke olmak üzere muhafazakârlığın en temel figürlerinin metinlerinin hâlâ Türkçeye çevrilmemiş olmasının anlamı budur. Bir siyasal kimlik olarak da muhafazakârlık, Türkiyeli aydınların üstlerine iliştiirmekten genellikle hoşnut olmadıkları bir etiket ifade etmektedir.

Oysa muhafazakârlık, Batı tarihinde zengin bir felsefi mirasın taşıyıcısı olan ciddi bir düşünce geleneğini, modern zamanların hem bir parçası, hem de muhalifi olan kapsamlı bir doktrini ve içinde yaşadığımız tarih dönemine damgasını vuran bir siyasî ideolojiyi ifade etmektedir. İdeoloji kavramının liberalizmden Marksizme, Popper'dan Gramsci'ye kadar farklı algılanış ve kullanılış biçimleri söz konusu olmakla birlikte, bu çalışmada kavram, herhangi bir siyasal eyleme temel oluşturan ve Andrew Heywood'un tanımladığı çerçevede, "karşılıklı olarak birbirine bağlı, az veya çok uyumlu fikirler bütünü" (1992:6) anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda ideoloji, toplumun nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini söyleyen, yani betimleyici ve normatif öğeleri olan bir düşünce sistemini ifade etmektedir (Heywood, 1992:7). Bu çerçevede muhafazakârlık da, liberalizm ve sosyalizmle birlikte son iki yüzyılın siyasî düşünce tarihine ve pratiğine damgasını vuran bir siyasal ideolojidir. Özellikle *muhafazakâr söylemin* yükselişine sahne olan Yirminci Yüzyılın son çeyreği, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere, bu ideolojinin adını veya temel argümanlarını kullanan siyasî partilerin uzun süreli iktidarlarına sahne olmuştur. Günümüzde de bu ülkelerde muhafazakârlık, ya iktidardaki partiyi ya da en önemli iktidar alternatifini ifade etmektedir. Yüzyılın kapanışında Clinton veya Blair'in isimlerinde somutlaşan "sol" hükümetlerin, muhafazakârlığın yükselen ivmesini tersine çevirmeye yetip yetmeyeceği, dahası, bunun söz konusu hükümetler tarafından arzulanır bir siyasayı ifade edip etmediği de son derece tartışılır bir nitelik taşımaktadır. Kısacası, muhafazakâr söylem ve ideoloji, tarihinin belki de en parlak dönemini yaşamaktadır.

Bütün çağdaş düşünce ve ideolojiler gibi muhafazakârlığın da tarihini kronolojik olarak gerilere, kavramın ilk kez kullanılmaya başlandığı Ondokuzuncu Yüzyıla, Ortaçağ'a ve hatta Antik Yunan'a kadar götürmek mümkündür. Siyasî düşünceler tarihini

kesin sınırlarla birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını kabul ettiğimizde veya diyalektik bir yaklaşımla yeni olanın tohumlarının, bir önceki dönemin, yani eskinin içinde bulunduğunu düşünenleri onayladığımızda veya “gök kubbe altında hiçbir şeyin yeni olmadığını”, yepyeni, söylenmemiş hiçbir sözün bulunmadığına inananları izlediğimizde, sonuçta muhafazakârlığın tarihini insanlık tarihinin başlangıcına kadar geri götürebiliriz. Örneğin, muhafazakârlığın temelinde, gerçek olanın rasyonel olanla özdeşliğini öngören Hegelci perspektifin varlığını savunanlar için¹, bunun bir önceki aşamasına, farklı bir açıdan aynı özdeşleştirmenin varlığını savunan “Aristocu-Thomistik” felsefi perspektife, başka bir ifadeyle Ortaçağ’a, hatta İlkçağ’a kadar gitmek zorunludur; ancak, spesifik, somut ve çağdaşlarından belirgin bir biçimde ayrılmış bir felsefi ve siyasî teori ve pratiği ifade eden bir siyasî ideoloji anlamındaki muhafazakârlığın tarihini görece yakın bir tarih döneminde, Onsekizinci Yüzyılda durdurup netleştirmenin ve oradan başlatmanın mümkün, açıklayıcı ve yöntemsel bakımdan da kolaylaştırıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Kuşkusuz diğer siyasal ideolojiler gibi muhafazakârlık da içinde yeşerdiği toplumsal koşulların, ekonomik ve siyasal güç ilişkilerinin niteliklerinden bağımsız değildir. Bu koşullar ve ilişkiler, her tarihsel dönemde ve her toplumda düşünce ve değerleri, felsefi tartışmaları ve siyasal tutum alışları etkiler; ve tıpkı diğer ideolojiler gibi muhafazakârlık da bu etkilerden bağımsız değildir. Ancak bu çalışmada olduğu gibi, iki yüz yıllık uzunca bir tarih döneminde ve birbirinden farklı coğrafyalarda ortaya çıkan versiyonlarıyla birlikte ele alınan bir düşünce geleneği ve ideoloji söz konusu olduğunda, her dönem değişebilen ekonomik, sınıfsal ve diğer toplumsal koşullarla dile getirilen düşünceler arasındaki ilişkiyi çözümlenmenin güçlüğü anlaşılabilir. Bu ilişkiyi belki de her dönem

1 Bkz. (Madison, 1986:259).

için ayrı ayrı irdeleyen çalışmalar gerekli ve önemli olmakla birlikte, siyaset felsefesi ve siyaset teorisi alanında yapılan çalışmalarda söz konusu ilişkilerin daha genel çizgileriyle ele alınması ve bazı değişkenlerin bir ölçüde ihmal edilmesi yoluna gitmek, felsefi ve düşünsel tartışmaları ön plana çıkarmak gerekebilmektedir. Bu çalışmada da muhafazakâr söylem ve ideolojiyi var eden tarihsel dönem ve toplumsal koşullara yer verilmekle birlikte, ele alınan kavramların iki yüz yıllık serüveninde bu koşulların her dönemde farklılaşan etkisine ancak çok genel çizgileriyle değinilebilmiştir.

Muhafazakârlık açısından, ortaya çıktığı çağı farklı kılan ayırıcı vasıf veya bu vasfı belirleyici kılan temel nitelik nedir? Muhafazakâr siyasi ideolojinin doğumuna sahne olan bu yüzyılın, önceki ve sonraki yüzyıllardan ayırıcı vasfı, bu dönemin “Akıl Çağı” olarak adlandırılan özelliğinde saklıdır. Rönesans ve Reformun açtığı yolda ilerleyen felsefe, asıl ürününü, bilim ve teknikteki hızlı ve baş döndürücü gelişimlerle, üretimde niteliksel bir dönüşüme neden olan tekniklerin ve sosyo-ekonomik hareketliliğin birikimlerine sahne olan bu yüzyılda verecekti. Hümanizmin, evrenin merkezine koyduğu ve bu yüzyılda Descartes’ın kurucu özne olarak belirlediği insan, aklını kullanarak tarihin geri kalanını bütünüyle değiştirebilecek, yeni ve daha “insani” bir dünya kurabilecekti. Aydınlanmış akıl, böyle bir dünyanın kurulabileceği zemini; Aydınlanma felsefesinin siyasi sonucu olarak görülen Fransız Devrimi de bu projenin pratiğe aktarılmasına ilişkin heyecan verici bir deneyimi ifade ediyordu.

Ancak akla dayanarak yeni bir dünya kurma umutları, kısa bir süre sonra devrimin teröründe dökülen kanda boğulacak ve devrimin hayal kırıklığının doğurduğu sükûnet, Aydınlanma dönemindeki düşünsel ve toplumsal dönüşümden şikâyet edenlerle 1789’u daha en baştan eleştiren kötümserlerin seslerini yükseltmelerini kolaylaştıracaktı. İşte bu anlamda bir giriş tanımı vermek

gerekirse, muhafazakârlık, Aydınlanma'ya, onun akıl anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasî projelere ve bu siyasî projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan; rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm proje(cil)lerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasî felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasî ideolojiyi ifade etmektedir. Devrimci dönüşüme karşı evrimci veya tedrici değişimi savunan, geleneksel toplumsal kurumların tahrip edilmesinin, sekülerleşmenin ve dayanışmacı toplumsal yapının aşınmasının felaket getireceğini ileri süren çağın muhaliflerinin ortaya koydukları eleştirel birikim, muhafazakârlığın günümüze kadar taşıyacağı ana omurgayı oluşturacaktır.

Aydınlanma ve onun siyasî sonuçlarına ilişkin muhafazakâr eleştiri genel olarak bu ana noktalarda yoğunlaşmış olmakla birlikte, dile getirilen eleştirilerin birbirlerinden son derece farklı kaynaklardan gelmiş olması, farklı düşünme tarzlarına ve önabullere dayanması ve dolayısıyla farklı siyasî çözüm önerilerine kaynaklık etmesi, “muhafazakârlık” ortak etiketinin açıklayıcılığını azaltmaktadır. Bu duruma, muhafazakâr düşünürlerin genellikle “teorik spekülasyona” sıcak bakmamaları ve yine genellikle tezlerini dile getirirken herhangi bir sistemli teori inşa etmeyi amaçlamış olmamaları da eklendiğinde, bu genel etiketin somutlaştırılması gereği ortaya çıkar. Bu çerçevede Aydınlanma'ya ve Onsekizinci Yüzyılın sonundan itibaren başlayan devrimci siyasî dönüşümlere tepki olarak biçimlenen muhafazakârlığın, Batı felsefesi içindeki iki farklı düşünce geleneğinde somutlaşan iki ana biçiminden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, Kıta Avrupası, diğeri ise Anglo-Amerikan düşünce geleneğidir. Genel bir ayrımla, Fransız Aydınlanması'nda ifadesini bulan bütüncü, rasyo-

nalist, devrimci ve kolektivist teorilere kaynaklık eden Kıta Avrupası düşünce geleneği içinde yer alan, Aydınlanma aklının ürünü olan siyasî teorilere karşı çıkan ama rasyonalizm eleştirisi dışında, büyük ölçüde aynı bütüncü düşünce *stilini* taşıyan bir Kıta Avrupası muhafazakârlığına karşılık; İskoç Aydınlanması'nda ifadesini bulan ampirist, evrimci ve nispeten bireyci bir düşünce geleneği içinde ortaya çıkan ve büyük ölçüde ondan etkilenen bir Anglo-Amerikan muhafazakârlığından söz etmek mümkündür. Bu çalışmada muhafazakârlığın, İngiltere veya Amerika'daki bir siyasî ideolojiden öte, bir *düşünce geleneği* olarak ele alınması; onun Anglo-Amerikan düşünce sistemini, entelektüel ve siyasî söylemini ve sonuçta birbirinden farklı ideolojilerin pratik siyasî tutum alışlarını etkileme özelliğinden veya gücünden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda muhafazakârlık, dar anlamda herhangi bir parti veya grupla sınırlandırılacak bir siyasî hareketin adı olmaktan öte, bu ülkelerdeki bütün bir fikir atmosferini etkileyen, Viereck'in (1956:15) "muhafazakâr mizaç" olarak ifadelendirdiği bir düşünme stilini, bir siyaset *tarzını* da ifade etmektedir.²

Belirginleştikleri dönemdeki siyasî koşullar bakımından bunlardan ilki, kısa zamanda tüm Avrupa'yı etkisi altına alan devrimi (1789 Fransız Devrimi) bizatihi yaşayan, devrimci güçlerin iktidarlarında bütün bir toplumun yeniden biçimlendirilmesi çabalarına ve bu süreçte yaşanan acılara tanık olan Joseph de Maistre ve Louis de Bonald gibi Fransız muhafazakârlarınca temsil edilen, Aydınlanma'yı ve devrimi tüm siyasî sonuçlarıyla birlikte mahkûm eden, teokratik ve monarşik düzenden, başka bir ifadeyle, "eskiden yana olan", ancak devrimsel dönüşümün kurum-

2 Viereck'in, muhafazakârlığa ilişkin çalışmasında İngiltere'ye diğer herhangi bir ülkeden çok daha fazla yer vermesinin nedeni de budur. Yazara göre, "Onun [İngiltere'nin] muhafazakâr mizacı, [sadece] herhangi bir siyasî parti veya iktisadî akide meselesi değildir ... Muhafazakâr Parti'yi olduğu kadar İşçi Partisi'ni de içine almaktadır. Sonuçta bu [mizaç, İngiltere'nin] kapitalistini doktriner olmayan; sosyalistini ise tedrici değişimden yana (gradualist) kılmaktadır" (Aynı Yerde).

larının oturmasından sonra bir anlamda tarih dışı kalan tepkici bir siyasi tutumu ifade etmektedir. Buna karşılık önce İngiltere’de beliren, sonra da Amerika’daki siyasi gelişmelerle ilişki içinde belirginleşen, ilk ve en somut ifadesini Edmund Burke’ün Fransız Devrimi’nin rasyonalist ve devrimci niteliğini eleştirisinde bulan, ılımlı, dengeli ve parlamenter hükümetten yana olan ikincisi, son iki yüzyılın siyasetine damgasını vuran ve muhafazakârlık denildiğinde daha çok kendisinin anlaşıldığı ana çizgiyi ifade etmektedir; ki bu tezde esas alınan muhafazakârlık da bu ikinci çizgi-deki olacaktır.³ Bu çizgi, coğrafi olmaktan çok felsefi bir ayrıma dayanmaktadır. Yukarıda, yükselen söylem egemenliğinden, solu etkilediğinden, günümüzde iktidar veya en önemli iktidar alternatifini olduğundan söz edilen, 1980’li yıllara damgasını vuran “yeni sağ”ın Ronald Reagan ve Margaret Thatcher -ülkemizde ise Turgut Özal- gibi liderleri dolayısıyla tartışılan, Kıta Avrupası’nın Hıristiyan Demokrat veya Japonya’nın Liberal partilerini etkileyen muhafazakârlık da budur.

Ancak bu ikinci tür muhafazakârlığın Anglo-Amerikan niteliği, atıfta bulunduğu bu spesifik düşünce geleneği dolayısıyla bir ölçüde aydınlatıcı olsa da homojen bir siyasi ideolojiyi yansıtmaktan uzaktır. Anglo-Amerikan muhafazakâr düşünce geleneğinin içinde de çok boyutlu felsefi ve siyasi kaynaklar vardır. Burke’ün diliyle, Aydınlanma’ya karşıdır ancak aynı zamanda David Hume gibi bir köprüyle onun İskoç versiyonuna bağlanır; Tory geleneğinin üzerine oturur, ancak Burke’ün kendisi bir Whig’dir; aynı zamanda hem bir kopuşu, hem de bir sürekliliği yansıtan Ameri-

3 Yine Viereck’in ayrımıyla, Edmund Burke’e dayanan ılımlı, evrimci, anayasal ve sıklıkla parlamenter yönetimden yana olan muhafazakârlığa karşı; Joseph de Maistre’e dayanan aşırı, karşı-devrimci, geleneksel elitin otoritesini savunması bakımından kısmen otoriteriyen olan ve çoğunlukla “muhafazakâr” değil, “tepkici” olarak adlandırılan rakip bir muhafazakârlık daha vardır. Bunların “[H]er ikisi de 1789’un yeniliklerine karşı geleneği savunmaktadır, ama gelenekleri farklıdır: 1789’a karşı bunlardan ilki geleneksel özgürlükler uğruna, ikincisi ise geleneksel otorite adına savaşmıştır” (1956:11).

kan deneyimini; refah devletçi ve özelleştirmeci, gelenekselci ve liberteryen politikaların savunucularını içinde barındırır. Fransız ve Rus Devrimlerine ve genel olarak devrime karşıdır; ancak İngiliz ve Amerikan “devrim”lerini alkışlar. Kısacası, günümüz siyasetini ciddi bir biçimde belirleyen ve ilk bakışta birbiriyle tutarlı olmayan unsurları bünyesinde barındırdığı izlenimini veren zengin bir içeriğe sahiptir. Birçok versiyonuyla günümüze gelen bu gelenek içinde “gelenekselci (traditionalist)” ve “liberteryen”, “yeni (new)” ve “bireyci (individualist)”, “Tory” ve “Whig”, “paleo” ve “neo” muhafazakârlık gibi ayırım veya karşıtlıklarla kendisini belirginleştiren klasik ve liberal olmak üzere başlıca iki ana muhafazakârlıktan söz edilebilir. Kuşkusuz bu iki ana kolun her tarihsel dönemdeki ve her ülkedeki sosyo-ekonomik ve düşünsel bileşenleri farklılık arz edebilmektedir; ancak ana hatlarıyla bunlardan ilki daha dayanışmacı ve cemaatçiyken, Russell Kirk örneğinde olduğu gibi liberal siyasî ve ekonomik modele itirazlar sunarken; öteki bireysel özgürlüğe, serbest teşebbüse ve özel mülkiyete sempatiyle bakar, Frank Meyer örneğinde olduğu gibi liberalizme yakındır.

Yine de bu çeşitli felsefi bileşenlerin ve farklı siyasî yönelimlerin ötesinde, muhafazakâr siyasî ideolojiyi oluşturan bir ana felsefi omurganın varlığından söz etmek mümkündür, muhafazakârlığın zaman içinde farklı siyasaların öncülüğünü yapmasına, başka bir ifadeyle, değişen siyasî tutum alışlarına karşın değişmeyen, dahası bu siyasa değişikliklerini kendisine bakarak izah edebileceğimiz bu omurgayı oluşturan felsefi öncüllerin kendisinde belirginleştiği üç ana kavramı seçebilmek mümkündür. Analitik bir ayırımla üç ana başlık olarak seçebileceğimiz “akıl”, “toplum” ve “siyaset” boyutları, muhafazakâr ideolojinin üç ana temelini veya omurgasını oluşturmakta; ve felsefi anlamda son ikisinin kendisinden türemiş olduğu özgün bir akıl anlayışına dayanmaktadır. Muhafazakâr

siyasî ideolojinin epistemolojik temelini, Aydınlanma'nın meydana getirdiği sarsıntının içinde belirginleşen bu akıl anlayışı oluşturmaktadır. Ontolojik bakımdan insanın sınırlı bir varlık olduğunu, onun akıl kapasitesinin evreni ve insanlığı anlayamayacağını, insanın kendi aklını kullanarak bunu başarabileceğine ilişkin Aydınlanma iyimserliğinin tersine aklın, bu kurum ve değerlerin “yardımından” bağımsız kaldığında gerçek bilgiye ulaşamayacağını öngörür. Yeni veya eski, klasik veya modern, gelenekselci veya liberteryen tüm muhafazakârlıkların özünde bu temel önkabul vardır. Bu önkabulün ikinci adımı, toplumsal olana ilişkindir. Hiçbir zaman mükemmelleşemeyecek olan insanın ve sınırlı erişim kapasitesiyle onun aklının, toplumun tâbi olduğu yasaları bulmak ve dolayısıyla tarihten, dinden, gelenekten ve tecrübeden bağımsız olarak ideal bir toplumu oluşturmak için yeterli olmadığını, tersine insanın gerçek anlamını gelenek, aile ve örgütlü din gibi toplumsal kurumların içinde bulduğunu kabul etmeyi ifade eder.

Aklın ve topluma ilişkin bu temelin üzerine nasıl bir siyaset otur-
tulebileceğini kestirmek ise güç olmasa gerektir. Eğer insan aklı, doğası gereği evrenin gizini çözebilecek bir kapasitede değilse ve eğer toplum, geçmişten geleceğe uzanan ve dolayısıyla sözleşme teorilerinin basitliğine indirgenemeyecek karmaşık ve birey üstü bir varlığı ifade ediyorsa, siyasete ilişkin olarak söylenebilecek ilk şey, onun sınırlı bir etkinlik alanı olması gerektiğidir. Epistemolojik bakımdan akıl; tarihin ve toplumun yasalarını keşfedebilecek ve onun tâbi olması gereken yasaları vazedebilecek veya ideal bir dünya kurma projesinin gerektirdiği tam bilgiye ulaşabilecek bir gücü ifade etmediğine göre siyaset, var olanı rasyonalist bir proje doğrultusunda total bir biçimde dönüştürmeyi öngören yaklaşımları hiçbir zaman onaylamayan ikincil bir etkinlik alanını ifade edecektir.

Bu çalışmanın ilk amacı, öncelikle muhafazakâr siyasî ideolojiyi, bütün çeşitliliğinin ve farklı görünüşlerinin arkaplanında yer alan ve yukarıda belirlenen akıl, toplum ve siyasete ilişkin bu temel kabulleri üzerinden betimlemektir. Muhafazakâr “teori”nin zeminini oluşturan ilkeler arasında temel teşkil edenlerin belirlenerek, ideolojinin, bunlar arasındaki bağlantı üzerinden açıklanmaya çalışılmasına ilişkin bu yöntem, muhafazakârlığa ilişkin olarak neyin öz, neyin teferruat olduğunu, zaman içinde muhafazakârlığın kazandığı yeni niteliklerin doktrinin orijinal kaygılarıyla uyuşup uyuşmadığını seçebilmemizin, muhafazakâr ideolojinin topluma ve siyasete ilişkin tezlerinde tarih içinde değişen ve değişmeyen ne olduğunu anlayabilmemizin, çelişkileri saptayabilmemizin veya ilk bakışta çelişki gibi görünen olguları, sözgelimi İngiliz Muhafazakâr Parti’nin ekonomi alanında bir dönem müdahaleciliği savunurken bir dönem neden liberteryen tezlere yakınlaştığını izah edebilmemizin de anahtarını verebilecektir.

Yöntem bakımından muhafazakârlığın bu üç temel kavrayış üzerinden ele alınmasının, bu teorinin asıl duyarlılıklarının netleştirilmesine, başta özgürlük ve demokrasi olmak üzere birçok konudaki tartışmalara açıklık getirilmesine, sözgelimi muhafazakârlığın demokrasi açısından ciddi sakıncalar içerdiğini veya bunun tersini ısrarla savunmanın ne ölçüde anlamlı olduğunun değerlendirilmesine ışık tutacağı umulur. Zira bu üç temel kavramın giriş analizleri bile, örneğin demokrasi konusunun muhafazakâr siyasetin asıl duyarlılıkları arasında öncelikli bir yer işgal etmediğini gösterebilir.

Muhafazakârlığın aktüel siyasal tartışma konularına yaklaşımlarıyla değil, bu yaklaşımları üreten söz konusu felsefi önkabullerle ele alınması, onun siyaset yelpazesi içindeki mevcut ve muhtemel yerinin yeniden ve daha doğru bir biçimde belirlenmesi yönündeki tartışmalara da katkı sağlayabilecektir. Gerçekten de günümüzde

sağ ve soldan oluşan klasik siyasî yelpazenin açıklayıcılığını yitirdiği, siyaseti, esas olarak bir önceki yüzyıla ait olan sağ ve sol eksenine sığdırmaya çalışmanın artık anlamsızlaştığının sıkça dile getirildiği bir dünyada, muhafazakârlığın yerini netleştirmek daha fazla önem kazanmaktadır. Muhafazakârlığın rahatlıkla siyasî yelpazenin sağına yerleştirildiği ve sosyalizme karşı liberalizmle birlikte verdiği uzun bir mücadeleden dolayı bunun yadırganmadığı zamanlar, yerini, sosyalist pratiğin çökmesiyle birlikte ortak mücadelenin dayandığı geçici uzlaşmanın artık daha çok sorgulanır olduğu zamanlara bırakmıştır. Muhafazakârlığın bu tezdeki ele almış biçiminin, klasik liberal düşünürlerden Friedrich Hayek'in iki uçlu siyasî yelpazeye itiraz ederek, bir ucunda liberalizmin, diğer iki ucunda ise muhafazakârlık ve sosyalizmin yer aldığı üçgen önerisindeki kaygılarla daha çok örtüştüğü, üçgen biçimli bir siyasî konumlandırmanın günümüz siyasetini açıklamada daha işlevsel olduğu ve dolayısıyla bu ideolojinin liberalizm ile ilişkisinin daha sağlıklı bir biçimde belirlenmesi tartışmalarına ışık tutabileceği söylenebilir.

Muhafazakârlığın başlangıç noktası olarak Aydınlanma eleştirisinin ve onun merkezî argümanı olarak alternatif bir akıl kavrayışının belirlenmesi, içinde bulunduğumuz çağda onun yola çıktığı ilk nokta ile bugünkü yeri arasındaki mesafenin değerlendirilmesine de olanak verecektir. Muhafazakârlığın, Yirminci Yüzyılın son çeyreğindeki bazı biçimleri, onu ilk kez ortaya çıkaran duyarlılıklardan ne ölçüde uzaklaşmıştır? Eksantrik bir soruyla ifade etmek gerekirse, eğer yaşasaydı Edmund Burke, Hiroşima'ya atom bombası atılmasını onaylar mıydı? Muhafazakâr söylemin yükselişi ve kazandığı siyasî zaferler, aynı zamanda onun Aydınlanmaya karşı zaferi anlamına da gelir mi? Örneğin, neo-muhafazakârlığın böyle bir kaygısından söz edilebilir mi? Muhafazakârlığın sekülerleşen unsurlarıyla, onun Aydınlanma programına katılması arasında bir ilişki var mıdır? Akıl, toplum ve siyaset üzerinden muhafazakârlığın

betimlenmesine, onun ardından da onun siyasî konumunun belirlenmeye çalışılmasına ilişkin değerlendirmelerin ardından -veya daha doğru bir ifadeyle bu değerlendirmeler kapsamında- tezin diğer bir amacı da bu sorulara cevap aramak olacaktır.

Sonuç bölümü, bu cevaplar ışığında ve yeniden akıl kavrayışına dönerek muhafazakârlığın geleceğinin mercek altına alınmasına ayrılmıştır. Sağ ve sol radikal değişim projelerinin gözden düştüğü, tarihin sonunun ilan edildiği ama reel dünyanın bütün açılarıyla karşımızda olduğu bir zamanda muhafazakârlığın yeri ve işlevi ne olacaktır? Çözüm, Yirminci Yüzyılda bizi Stalin Rusya'sına veya Hitler'in toplama kamplarına götüren rasyonalist projelerin ardında olmakla itham edilen Aydınlanma akıyla birlikte ütopyik imgelemi de ölüme terk etmek değilse nedir? Radikalizmin can çektiği, post-modernizm gibi "teori karşıtı teoriler" in tutunacak son değerleri de görelî hâle getirmeye çalıştığı bir dünyada, Aydınlanmanın dünyasına karşı muhalefetini sürdüren muhafazakârlık, statükoyu aşmak için bir kapı aralayabilir mi? Bu sorulara, muhafazakârların kişiye ve zamana göre değişebilen spekülatif değerlendirmelerinden öte, bu düşünce geleneğinin asli duyarlılıklarından hareketle cevap bulmaya çalışılacaktır.

Konunun genel olarak Anglo-Amerikan geleneği çevresinde ele alınması büyük ölçüde kolaylaştırıcı olmakla birlikte, iki yüzyıllık bir felsefi ve siyasî birikime sahip olan, kendi içinde birçok farklı akımı barındıran ve katı ideolojilere göre daha "serbest" yorumları olan bir ideolojinin geleceği üzerine aşırı iddialı değerlendirmeler yapmanın mümkün olmadığı açıktır. Ancak bütün bu yorum bolluğunu aşmak ve farklılıkların ötesindeki temel önkabülleri belirlemek için bu çalışmada akıl, toplum ve siyaset gibi üç ana teorik temelden hareket edilmiş olmasının, yukarıda belirtildiği gibi daha kalıcı olanı ifade etmesi bakımından bu tür değerlendirmelerde daha güvenilir bir temel sağlaması umulur.